

ANTIKRIZNE POLITIKE U DOBA SVJETSKE KRIZE – ISKUSTVA PANDEMIJE COVID-19

Cvijetin Živanović¹, Nataša Šantić², Besim Duraković³

Apstrakt

Ovaj rad je pokušaj autora da apostrofiraju neke prijedloge međunarodnih organizacija, korporacija, predstavnika akademskog sektora, pa čak i državnih organa u vezi sa globalnim, regionalnim i nacionalnim antikriznim politikama u uslovima svjetskih kriza. S tim u vezi naglašena je manjkavost volje kod razvijenog dijela međunarodne zajednice, da se ekonomski oporavak poslije pandemije sprovede riješavanjem klimatske i ekološke krize i pružanjem podrške zelenoj industriji. Takođe, mnogobrojni antikrizni prijedlozi međunarodne zajednice zanemaruju izuzetnu ulogu digitalnog sektora privrede, mada je on omogućio svijetu da minimizira negativne ekonomske posledice pandemije COVID-19 u kratkom roku kroz djelimičnu ili potpunu tranziciju većine procesa na internetskoj mreži, u korporacijama, univerzitetima i školama naglašavajući važnost inkluzivnosti i pravičnosti u prevazilaženju svjetske krize kao i potrebu da se pojedinci i zajednice, a ne korporacije, stave u centar politika oporavka.

Ključne riječi: Međunarodne organizacije, održivi razvoj, digitalizacija, Covid19, antikrizna politika.

Uvod

Iz današnje perspektive, svjetska kriza predstavljena kao pandemija COVID-19 promijenila je živote miliona ljudi u cijelom svijetu i u značajnoj mjeri poremetila ekonomske odnose. Sve je to dovelo do privremenih i/ili trajnih prekida u proizvodnji, logistici i prodaji. Mnogobrojna preduzeća su odmah po izbijanju pandemije privremeno premjestila svoje radnike na rad na daljinu. Štaviše, počela su ozbiljno da razmišljaju o dugoročnom zapošljavanju na daljinu. Tako, u prvoj polovini 2020.godine, intenzitet korištenja internet u svijetu porastao je za 50-70% (Ramos, 2020). Smanjenje privrednih aktivnosti dovelo je do toga da je i potražnja za energijom značajno opala. S tim u vezi, krajem 2020.godine Međunarodna energetska agencija (IEA) je izašla u javnost s tvrdnjom da očekuje smanjenje globalne potražnje za električnom energijom od 5%. Tradicionalna proizvodnja električne energije opada, a pokazuje rast samo proizvodnja

¹ Cvijetin Živanović, Ph.D., Visoka škola organizacionih studija “EDUKA”, Majke Jevrosime 15, Beograd, Srbija, E-mail: cvijetin.zivanovic@vos.edu.rs

² Nataša Šantić, Ph.D., Univerzitet modernih znanosti “CKM”, Zalik bb, 88000 Mostar, Bosna i Hercegovina, E-mail: natasa@ckma.ba

³ Besim Duraković, Ph.D., Univerzitet modernih znanosti “CKM”, Zalik bb, 88000 Mostar, Bosna i Hercegovina, E-mail: besim@ckm.ba

obnovljive enrgije (IEA, 2020a). Dakle, nagli pad mobilnosti u svijetu smanjio je potražnju za naftom, pa je OPEC (Organizacija zemalja izvoznica nafte), izašao sa stavom da će svijet u 2020. potrošiti cca 10% manje nafte nego u 2019. godini (Lawler, 2020). Bez sumnje, ovakve promjene uzrokovale su dramatične ekonomske posledice s tim da njihov vrh još uvijek nije dostignut. Na primjer, u junu 2020. godine MMF (Međunarodni monetarni fond) izašao je u javnost s procjenom da će se globalna ekonomija smanjiti za 4.9% u 2020. godini a što je za 1,9 niže od prognoze iz aprila 2020. godine (MMF, 2020). S druge ili treće strane, prognoza Svjetske banke za jun 2020. predviđala je pad globalnog bruto domaćeg proizvoda (BDP) od 5,2% u 2020. (Svjetska banka, 2020). Svijet nije doživio tako duboku recesiju od kraja II svjetskog rata i s razlogom se postavlja pitanje o tome kako slijediti budući razvoj. Da li treba podržati razvijene industrije i/ili velike korporacije ili treba prednost dati malim i srednjim preduzećima? Da li treba ulagati u velike infrastrukturne projekte od kojih mnogi stvaraju ozbiljnu štetu životnoj sredini, ili prednost treba dati infrastrukturnim projektima sa rješenjima koja vode do smanjenja zagađenja životne sredine i emisije stakleničkih plinova? Da li radije podržati tradicionalna preduzeća ili se usredsrediti na stvaranje uslova za inovacije i nove zelene sektore? Nema sumnje da je koncept održivog razvoja postao razvojna paradigma zadnjih godina i tema o kojoj je raspravljala generalna skupština UN (Ujedinjenih naroda) "Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development" (Agenda 2030), koju su 2015. usvojile 193 zemlje članice UN-a. Agenda 2030 uključuje 17 međusobno povezanih ciljeva održivog razvoja (SDG) i 169 posebnih (specifičnih) ciljeva, koji su u funkciji koherentnog razvoja u tri područja: privredni rast, socijalna pravda i zaštita životne sredine. Treba naglasiti da navedeni dokument obavezuje sve države u smislu da nacionalne vlade i regionalne uprave, preduzeća, univerziteti i neprofitne organizacije, dobrovoljno implementiraju SDG i tako pridonose realizovanju globalne Agende 2030. Uprkos činjenici da je koncept održivog razvoja nastao samo pola vijeka ranije, danas se primjećuje da postoji dosta solidnih naučno-istraživačkih radova na ovu temu. (Biggeri i sar., 2019; Bickler i sar., 2020)

Globalna kriza izazvana pojavom pandemije COVID-19 neminovno je proizvela i mnogobrojna pitanja održivosti. Ali sve na stranu, potreba za digitalizacijom i niskouglijčnim razvojem izbila je u prvi plan civilizacijskog interesovanja.

Digitalizacija i zeleni sektor u funkciji održivog razvoja

Među mnogobrojnim sektorima savremene privrede, digitalne tehnologije i zeleni sektor zauzimaju posebno mjesto, odnosno igraju specifičnu ulogu u održivom razvoju. Mnogobrojni teoretičari kojima je bliska ova oblast (i) slažu se u jednom, da je prilično teško dati precizne definicije za ove sektore koji se rapidnom brzinom razvijaju. Prema MMF (Međunarodni monetarni fond) digitalizacija obuhvata široku paletu novih načina primjene informacijskih tehnologija na poslovne modele i proizvode koji po svojim osobinama zapravo jesu simbioza privrede, tehnologije i društvenih procesa. Dalje, pod „digitalnim sektorom“ MMF podrazumijeva informacijske i komunikacijske proizvode i usluge, online platforme kao i aktivnosti na njima. (MMF, 2018). Takođe, prema

podacima UN-a, Program UNEP, zelena ekonomija (energetski efikasne tehnologije, obnovljivi izvori energije, elementi ciklične privrede, održiva poljoprivreda, održivo gazdovanje šumama itd) može poboljšati blagostanje i socijalnu jednakost uz istovremeno smanjenje rizika za životnu sredinu.

Sve ovo što je napisano nedvosmisleno ukazuje na činjenicu da su sektori digitalne tehnologije i zeleni sektor, temelji ekonomskih transformacija savremenog doba: digitalizacija je temelj četvrte industrijske revolucije dok je zeleni sektor ključni element tzv. Zelene industrijske revolucije. Zapravo ova dva sektora igraju integrativnu ulogu među tri ključna područja održivog razvoja: digitalna ekonomija integriše ekonomski i društveni razvoj stvaranjem javnih dobara (u obrazovanju, zdravstvu itd) što otvara prostor za nova preduzeća, nova radna mjesta i dodatnu vrijednost. Zelena privreda usklađuje privredni i ekološki razvoj, omogućavajući privredni rast dok smanjuje štete po životnu sredinu korištenjem tehnologija obnovljivih izvora energije, održive poljoprivrede, ekološki prihvatljivih materijala kao i mehanizama ciklične ekonomije. Digitalni i zeleni sektor su međusobno izuzetno značajni jer digitalni sektor čini zeleni sektor efikasnijim i pouzdanijim te, generalno, štede energiju. Na primjer, vrlo je realna pretpostavka da će u budućnosti, digitalni energetski sistemi moći identifikovati koji potrošači trebaju energiju i isporučiti u pravo vrijeme i uz najniže troškove. Uzgred, data centri su evidentirani kao najveći potrošači energije – čak 1% ukupne svjetske potražnje za električnom energijom. Dakle, energetska efikasnost i sposobnost korištenja obnovljivih izvora energije postaje sve važnije za digitalni sektor. Štaviše, napredak u digitalnom i zelenom sektoru iz temelja preoblikuju privrednu aktivnost i poslovne standardne modele i stvaranje prilika za uravnoteženi fundamentalni razvoj u skladu sa koncepcijom održivog razvoja. Istovremeno, digitalizacija i zeleni sektor sa razvojem utiču na gotovo svaki SDG a njihovo širenje je moguće samo realizovanjem svakog od SDG cilja.

Agenda za 2030. je pretežno utemeljena na podacima, odnosno upravljanju podacima i naglašava važnost dostupnosti „visokokvalitetnih, relevantnih i pouzdanih podataka raščlanjenih prema prihodu, spolu, dobi, rasi, naciji, statusu, migracijskom statusu, invaliditetu, geografskom položaju i drugih relevantnih karakteristika“. Ovako složeno upravljanje sistemom podataka nije moguće bez korištenja savremenih digitalnih tehnologija. Naprotiv, digitalizacija proširuje mogućnosti za lokalnu primjenu SDG-a. Na primjer, uvođenje e-uprave u poslovanju poboljšava kvalitet javnih usluga, njihovu dostupnost, interakciju između države i privrede i u krajnjem doprinosi sveukupnoj efikasnosti javne uprave. U mnogobrojnim slučajevima to smanjuje korupciju, odnosno povećava transparentnost čime se doprinosi ostvarenju SDG-a („mir, pravda i jake institucije“) (ElMassah, Mohieldin, 2020).

Prema Janowski (2016), e-uprava igra ključnu ulogu u realizovanju SDG-a i većina ciljeva Agende 2030 zahtijeva digitalizaciju ali na žalost većina zemalja Europske unije (EU) nema potrebne digitalizacijske kompetencije za provedbu Agende 2030. To, drugim riječima znači da je opšti potencijal digitalnog sektora u održivom razvoju na prostoru EU daleko od ostvarenja. Pandemija je izazvala

razne eksperimente. Promijenio je način života miliona ljudi, njihovu svakodnevnu komunikaciju, radno vrijeme i obrasce kretanja. Rad na daljinu (daljinski rad) postao je nova normalnost. Kupovina putem interneta je naglo porasla. Razne usluge kao na primjer: konsultacije, sport i obrazovanje preselili su se na internetsko područje. Zemlje s razvijenim digitalnim sektorom, spremniji su dočekali izazove pandemije i to im je omogućilo da brzo i efikasno prenesu mnoge privredne aktivnosti na internet u kratkom vremenu. Zbog svega toga, autori vjeruju da, čak i ako se život vrati u svoj uobičajeni format nakon pandemije, ovi trendovi neće proći nezapaženo i nastaviće djelovati na daljnji globalni razvoj.

Ključni prijedlozi za antikrizne politike

Veliki broj izvještaja i studija o krizi COVID-19 u prvi plan ističe antikrizne politike i gotovo sve predviđaju dramatične posledice za globalnu (svjetsku) privredu koje u krajnjem mogu dovesti do osiromašenje svjetske populacije. Svijet se suočava sa najdubljom ekonomskom krizom od II svjetskog rata. Tako prema izvještaju Međunarodne organizacije rada (ILO), samo u drugom tromjesečju 2020.godine broj radnih sati u svijetu se smanjio za 14% što je ekvivalent gubitku od 400 miliona radnih mjesta (ILO, 2020). Ovaj podatak sam za sebe govori da bi posljedice krize mogle biti gore od same pandemije. Mnogobrojne međunarodne organizacije, korporacije i predstavnici državnih tijela predlažu pored podrške poslovanju i pridržavanje međunarodnih sporazuma povezanih za realizovanje SDG-a i klimatske promjene. Pregled antikriznih politika vodeće svjetske organizacije od 15. marta do 31.jula 2020. godine ukazuje na prisustvo više od 20 prijedloga SDG-a (Tabela 1). Pri tome svi značajniji prijedlozi koji potiču od uglednih međunarodnih organizacija ili pojedinaca prikupljeni su bez uzimanja u obzir da li se odnose na digitalizaciju, zeleni sektor ili uopšte na održivi razvoj. U tom smislu, Rimski klub pozvao je relevantne svjetske čelnike da na trenutnu krizu ne odgovaraju ishitrenim odlukama koje mogu, dugoročno posmatrano, negativno uticati na životnu sredinu i da svoje antikrizne politike i mjere ne fokusiraju na bespovratna sredstva nego na snažne ekonomske podsticaje koje bi zaista mogle pomoći industrijama i preduzećima da pređu na niskouglijične/ciklične poslovne modele.

Tabela 1. Ključni globalni antikrizni prijedlozi (1. april – 31. jul 2020)

Broj	Organizacija	Ključni prijedlozi	Troškovi	Datum
1	IEA (Biro, 2020)	Čista energija trebala bi postati ključni element antikriznih programa: vlade širom svijeta treba da iskoriste trenutnu situaciju za jačanje svojih klimatskih ambicija, kao i za preduzimanje antikriznih politika koje podržavaju tehnologije čiste energije	-	14. Mart
2.	The Stay Grounded Network (2020) (160 sindikata, nevladinih organizacija itd., koji zahtijevaju smanjenje emisije CO2 u vazдушnom saobraćaju)	Podršku ne treba davati dioničarima, najvišim menadžerima ili vazдушnim prevoznicima, ali se moraju preduzeti mjere za postizanje pravedne i ekološke tranzicije. Važno je pomoći vazduhoplovnim radnicima da se osposobe i pronađu klimatski prihvatljive poslove	-	18. Mart

3.	UN	<p>Podršku treba pružiti ne samo korporacijama, već i domaćinstvima te malim i srednjim preduzećima;</p> <p>Ukidanje protekcionističkih mjera u međunarodnoj trgovini (posebno lijekovima);</p> <p>Podržati zemlje u razvoju (npr. kroz otplatu duga);</p> <p>Koordinirati i pratiti djelovanje centralnih banaka;</p> <p>Odreći se sankcija u vrijeme solidarnosti;</p> <p>Zadržati prethodno dogovorene razvojne prioritete (kroz: Agenda 2030 i Pariški sporazum)</p>	Najmanje 10% od globalnog BDP	19. Mart
4.	Rimski klub (2020)	<p>Svjetski lideri treba da podrže ulaganja u ljude, prirodu i niskouglični razvoj što uključuje: obnovljivi izvori energije umjesto fosilnih goriva, zaštita životne sredine i obnova šuma, održivi sistemi proizvodnje hrane i održiva poljoprivreda, podrška lokalnim, cirkularnim i niskougličnim privredama.</p>	-	26. Mart
5.	Grupa evropskih kompanija i investitora u sektoru energetske učinkovitosti (European Alliance to Save Energy, 2020)	<p>Poruka čelnicima EU:</p> <p>Ambicija Evrope je da postane prvi klimatski neutralan kontinent i podržaće će stvaranje održive privrede EU-a.</p> <p>Evropski zeleni dogovor ima potencijal podržati privrednu tranziciju i otvaranje novih radnih mjesta u sektorima kao što su građevinarstvo, transport, energija, poljoprivreda i proizvodnja</p>	-	06. April
6.	Sastanak sedamnaest ministara klime i životne sredine iz EU (European Climate and Environment Ministers, 2020)	<p>Zeleni New Deal EU-a trebao bi postati ključni element održivog oporavka od pandemije COVID-19. Zemlje EU-a trebale bi povećati svoja ulaganja u: ekološki održive prometne sisteme, obnovljive izvore energije, obnovu zgrada i fasada, istraživanje i inovacije, obnova biološke raznolikosti, cirkularna ekonomija.</p>	-	09. April
7.	350.org (2020)	<p>Predlaže se pet principa antikrizne politike:</p> <p>Da zdravlje ljudi bude na prvom mjestu;</p> <p>Pružanje ekonomske pomoći direktno ljudima;</p> <p>Podržati zaposlenike i zajednice, a ne lidere;</p> <p>Izgraditi otpornost na buduće krize;</p> <p>Održavati solidarnost i zajedništvo i suprotstavljati se autokratiji</p>	-	09. April
8.	Sto osamdeset donosioca odluka u EU-u iz korporacija, poslovnih udruženja, nevladinih organizacija	<p>Postkrizni oporavak pruža priliku za stvaranje novog modela prosperiteta.</p> <p>Prelazak na klimatski neutralnu privredu, zaštita biološke raznolikosti i transformacija sistema proizvodnje hrane mogu stvoriti nova radna mjesta, pospješiti privredni rast i poboljšati kvalitet života za sve ljude. Potrebno je sprovesti investicijske programe za zeleni oporavak</p>	-	14. April
9.	Osamdeset i tri milijardera	Moraju se povećati porezi na bogate ljude	-	30. April

10	Grupa istraživača, uključujući Josepha Stiglitz, dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju 2001. (Hepburn et al., 2020.)	<p>Predlažu se mjere koje će imati pozitivan uticaj i na ekonomski oporavak i na klimatske pokazatelje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Razvoj zelene fizičke infrastrukture; • Poboľšati resursnu efikasnost zgrada; • Obrazovati i obučiti radnike koji će biti pogođeni smanjenjem broja zaposlenih u pandemiji COVID-19, kao i strukturnom nezaposlenošću povezanom sa dekarbonizacijom; • Ulaganje u prirodni kapital, održivost i obnovu ekosistema; • Izdaci za istraživanje i razvoj u zelenim industrijama 	-	04. Maj
11.	Gradonačelnici gradova C40 (C40 Cities, 2020)	Oporavak nakon krize trebalo bi da poveća otpornost gradova i zajednica. Neophodno je ulagati u prevenciju budućih prijetnji, uključujući klimatsku krizu, i pružiti podršku ljudima koji su najizloženiji klimatskim i zdravstvenim rizicima. Klimatska akcija može ubrzati ekonomski oporavak i unaprijediti socijalnu pravdu korišćenjem novih tehnologija i novih industrija, kao i kroz otvaranje novih radnih mjesta	-	07. Maj
12.	Svjetska Zdravstvena Organizacija (WHO)	<p>Preporuke za zdrav i zeleni oporavak nakon pandemije:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Čuvati prirodu – to je osnova zdravlja ljudi; • Ulaganje u osnovne usluge, od čiste vode i kanalizacije do čiste energije u zdravstvu; • Da obezbijedi brzu tranziciju energije; • Da se podrže održivi sistemi ishrane; • Da se razviju zdravi gradovi pogodni za život 	-	26. Maj
13.	Više od 350 organizacija, sa više od 40 miliona zdravstvenih radnika i više od 4.500 nezavisnih zdravstvenih radnika iz 90 zemalja	<p>Obraćanje liderima G20:</p> <p>Pametnije podsticaje i destimulacije treba koristiti za zdravije i održivo društvo. Kada bi vlade reformisale subvencije za fosilna goriva i većinu njih preusmjerile na čistu obnovljivu energiju, naš vazduh bi bio čistiji, naše emisije bi bile značajno smanjene i ekonomski rast bi bio pozitivan</p>	-	26. Maj
14.	IEA i MMF (IEA, 2020b)	<p>Globalni plan oporavka energije:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ulaganja u snabdjevanje obnovljivim izvorima energije; • Elektrifikacija saobraćaja, razvoj javnog prevoza; • Renoviranje zgrada (poboľšanje energetske efikasnosti); • Ukidanje subvencija za fosilna goriva 	3 triliona dolara za tri godine (<1% globalnog BDP godišnje)	Jun
15.	Više od 200 britanskih korporacija, investitora i poslovnih udruženja	<p>Obraćanje britanskom premijeru:</p> <p>Potreban je čist i pravedan oporavak britanske ekonomije. Ulaganje u industrije kao što su renoviranje zgrada, energija vjetra na moru, električni transport, zaštita životne sredine i industrijski klasteri sa niskim sadržajem ugljenika mogu stvoriti nova kvalitetna radna mjesta u regionima UK. Mjere oporavka treba da se koriste za ubrzanje prelaska na nultu neto emisiju</p>	-	1. Jun

16.	Sadašnji i bivši šefovi centralnih banaka zemalja EU (Bailei, 2020)	Investicije u obnovljive izvore energije mogu imati dva cilja: energetske tranziciju i otvaranje novih radnih mjesta za podršku privredi. Potreban je zeleni ekonomski oporavak	-	5. Jun
17.	Grupa od 178 investitora	Preporuke liderima EU o antikriznim politikama: <ul style="list-style-type: none"> • Podrška ljudima i otvaranje novih radnih mjesta kroz ulaganje u niskouglednu energiju, industrijsku i transportni sistemi, klimatska otpornost i infrastruktura; • Podrška Zelenom dogovoru EU i Pariskom sporazumu; • Smanjiti klimatske rizike kroz antikrizne mjere; • Naglasiti otpornost na klimu i ekonomska rješenja sa nultom neto emisijom; • Angažovati investitore u planiranju oporavka. 	-	9. Jun
18.	Evropski omladinski forum (platforma za omladinske organizacije) (Autengruber, 2020)	Obraćanje liderima EU: Mjere oporavka treba da daju prioritet SGD i Agendi 2030	-	19. Jun
19.	Međunarodna Agencija obnovljive energije (IRENA) (2020)	Ključne oblasti za ulaganja u ekonomski oporavak: <ul style="list-style-type: none"> • Zeleni vodonik i elektrifikacija; • Snabdjevanje obnovljivim izvorima energije u proizvodnji električne energije; • Uređaji za skladištenje energije; • Pametne mreže 	2 trilion dolara za 2021–23	24. Jun
20.	Trinaest organizacija civilnog vazduhoplovstva, uključujući Međunarodnu asocijaciju za vazdušni saobraćaj	Civilno vazduhoplovstvo je teško pogođeno krizom COVID-19. Industrij je teško da ulažu u klimatske akcije na vrijeme, tako da je potrebna podrška vlade za dekarbonizaciju: <ul style="list-style-type: none"> • Podrška proizvodnji i potrošnji održivog avionskog goriva; • Stimulisati obnavljanje flote aviona; • Povećati finansiranje istraživanja i inovacija; • Investirati u upravljanje vazdušnim saobraćajem (digitalizacija); • Poboljšati otpornost aerodroma i heliodroma 	-	24. Jun
21.	Dvjesto trideset pet kanadskih organizacija specijalizovanih za zaštitu životne sredine	Ulaganje u biodiverzitet može stvoriti nova radna mjesta i biti važan deo ekonomskog oporavka. Investicije se takođe mogu usmjeriti na sadnju šuma, obnavljanje ekosistema, poboljšanje upravljanja šumama, uspostavljanje održivog uzgoja ribe i održive poljoprivrede	-	10. Juli
22.	Grupa američkih korporacija	SAD treba da podrže zelenu energiju: <ul style="list-style-type: none"> • Povećati fleksibilnost mreža i integrisati varijabilnu proizvodnju; • Investirati u infrastrukturu i modernizaciju mreže; • Osigurati otvaranje novih radnih mjesta u zelenoj energiji; • Podsticati elektrifikaciju saobraćaja; • Podsticati povećanu energetske efikasnost 	-	21. Juli

Javnosti je malo poznato da su, na opšte iznenađenje, neke američke kompanije i američki ogranci stranih i multinacionalnih korporacija kao što su: Nestle, Unilever, PepsiCo, McDonald's Corporation i još neki drugi kao najveći potrošači energije u zemlji još 21. jula 2020. godine, objavili pismo Kongresu SAD tražeći od njega da podrži zelenu energiju. Dakle, korporacije koje zapošljavaju milione Amerikanaca energetski sektor vide kao izlaz iz zdravstvene krize upravo kroz ulaganje u zelenu energiju. U svom pismu, oni tvrde da novac uložen u čistu energiju stvara oko tri puta više radnih mjesta nego novac uložen u fosilna goriva. Slične brojke o poslovima sadržane su u prijedlogu Međunarodne agencije za obnovljivu energiju (IRENA): svaka investicija od milion dolara stvara tri puta više radnih mjesta u obnovljivoj energiji nego u tradicionalnoj energiji (IRENA, 2020). Ovo nije jedini primjer velikih preduzeća koja su zagovarala posvećenost održivom razvoju i zelenim sektorima tokom pandemije. U aprilu 2020, 68 njemačkih korporacija – od finansijskih usluga do građevinskog sektora i teške industrije – objavili su pismo u kojem pozivaju vladu da se pozabavi krizom podržavanjem zelene industrije i preduzimanjem mjera za sprovođenje Pariskog sporazuma. Više od 200 britanskih korporacija i grupa evropskih kompanija i investitora za energetsku efikasnost uputilo je slične pozive svojim vladama.

Pored nabrojanih, iznenađujuća objava bio je apel 83 milionera, uključujući Abigejl Dizni, prauuku suosnivača kompanije Volt Dizni, da treba povećati poreze najbogatijim građanima kako bi prikupili sredstva za borbu protiv posljedica pandemije. Milioneri su u svom otvorenom pismu istakli da vladino oporezivanje, a ne dobrotvorne svrhe, može doprinijeti rješavanju problema. Prijedlozima koji su nesporno bili izneđenje za svjetsku javnost, treba pridružiti i zanimljiv prijedlog koga je pripremio je 235 kanadskih ekoloških organizacija koje su sugerisale da se kriza može prevazići ulaganjem u očuvanje i restauraciju biodiverziteta. Ove investicije mogu stvoriti nova radna mjesta, uključujući i ona u regionima, i poboljšati ekološku i socijalnu situaciju. U maju je više od 350 organizacija koje predstavljaju više od 40 miliona zdravstvenih radnika i više od 4.500 pojedinačnih zdravstvenih radnika objavilo otvoreno pismo pozivajući lidere Grupe 20 (G20) da se konsultuju sa svojim glavnim zdravstvenim službenicima i naučnim savjetnicima kada kreiraju antikrizne politike. Tvrđili su da uticaj predloženih mjera na zdravlje stanovništvo na duži rok treba ozbiljno procijeniti. Pored njih, grupa ljekara je pozvala na ukidanje subvencija za fosilna goriva i usmjeravanje oslobođenih sredstava u obnovljive izvore energije kako bi se smanjile emisije i poboljšalo javno zdravlje. Sličnu izjavu dala je i Svjetska zdravstvena organizacija. Evropski sektor vazduhoplovstva svojim izjavama jasno je stavio do znanja zainteresovanoj javnosti da podržava pristup Evropske komisije koji kombinuje ekonomski oporavak i tranziciju ka održivom razvoju jer postoji potreba podrške vazduhoplovnoj industriji u sferi dekarbonizacije i digitalizacije, imajući u vidu da je vazduhoplovna industrija teško pogođena krizom. Kao mjere predložili su stimulisanje održive proizvodnje goriva, finansiranje istraživanja i inovacija u čistoj avijaciji i uvođenje novih digitalnih tehnologija na aerodromima i za vazдушnu navigaciju. Važna karakteristika antikriznih politika manje-više svih zainteresovanih strana bila je zahtjev da se

pojedinci, zajednice i mala i srednja preduzeća postavili su u centar programa ekonomskog oporavka. Takvi prijedlozi dolazili su iz neprofitnog sektora.

Rad grupe renomiranih naučnika, uključujući Džozefa Stiglicu, dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju 2001. i profesora na Univerzitetu Kolumbija (Hepburn et al., 2020), imao je veliki uticaj na antikrizne ideje i politike. Da bi identifikovali podsticajne politike koje će vjerovatno donijeti dobre rezultate u pogledu ekonomskog oporavka i ublažavanja klimatskih promena, sproveli su anketiranje 231 predstavnika centralnih banaka, ministarstava finansija i drugih stručnjaka iz zemalja G20. Ovo je rezultiralo identifikacijom pet oblasti u koje treba ulagati u borbi protiv ekonomskih posledica krize COVID-19. Ove oblasti su navedene pod brojem 10 u tabeli 1, od kojih su četiri direktno povezane sa zelenom ekonomijom. Analize su ukazale i/ili pokazale da su mnogi prijedlozi u smislu antikriznih politika sadržavali pozive za podršku razvoju obnovljivih izvora energije. Procjene su bile optimistične: čak i ako zemlje ne preduzmu ništa da stimulišu obnovljive izvore energije, ovaj sektor će biti jedan od rijetkih koji će pokazati pozitivan rast do kraja 2020. godine. Jedan od dokumenata – Globalni plan energetske oporavke, koji su objavili IEA i MMF u junu 2020., sadržavao je globalne prognoze za energetske sektor za 2020.: potražnja za naftom će se smanjiti za 8%, potražnja za gasom za 4%, potražnja za ugljenom za 8%, obim proizvodnje nuklearne električne energije će pasti za 2,5%, potražnja za električnom energijom će pasti za 5% (u nekim regionima za 10%) i obim proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora energije će se povećati za 5%. Pozitivne prognoze za sektor obnovljivih izvora energije (OIE) koje su u suprotnosti sa negativnom dinamikom energetske sektora u cjelini objašnjavale su se sa tri faktora. Prvo, u trenutku djelovanja krize proizvodnja obnovljive energije pruža značajne ekonomske koristi u poređenju sa fosilnim proizvodnjom goriva. Obnovljivi izvori energije imaju niske operativne troškove, a mala potražnja za električnom energijom daje im dodatnu ekonomsku prednost. Drugo, u mnogim zemljama elektrane na obnovljive izvore energije imaju prioritetni pristup mreži. Treće, veliki broj novih objekata obnovljive energije tek su puštene u rad, a mnoge nove elektrane na OIE biće izgrađene do kraja 2020. godine, uprkos blokadi.

Digitalna ekonomija je bila jedan od rijetkih sektora koji je, bez ikakve podrške Vlade, pokazao rast tokom pandemije. Autori ovog rada primjećuju da se u većini ključnih predloga antikriznih politika, digitalizacija ne predlaže kao nezavisno sredstvo u borbi protiv posljedica pandemije, ali je veoma važna u obnavljanju i ozelenjavanju privrede, kao što je to navedeno u mnogim dokumentima. Iako tada nije tako izgledalo, digitalizaciju treba smatrati jednim od originalnih rješenja za neobičnu globalnu ekonomsku krizu 2020. godine, ali ne izolovano, već zajedno sa klimatskim rješenjima kao što su tranzicija cirkularne ekonomije, proizvodnja niske emisije ugljenika, održiva poljoprivreda i prelazak na zelenu energiju. Drugim riječima, digitalizacija u jeku krize nije od strane relevantnih međunarodnih i nacionalnih faktora shvaćena kao prilika koja može povećati efikasnost u zelenom sektoru doprinijeti smanjenju emisija, pogodovati stvaranju novih industrija, kompanija i radnih mesta i obnoviti privredu u potpuno

drugačijem obliku. Međutim, činjenica je da u trenutku izbijanja krize digitalizacija nije imala potencijal da postane ključni faktor za antikrizne politike.

Međutim, zelena transformacija privrede i tranzicija ka održivom razvoju dugoročni su zadaci, a njihovo sprovođenje može biti vrlo često u suprotnosti sa nekim od kratkoročnih antikriznih politika. U tom smislu treba razumjeti okolnosti u kojima je vladama bilo teško da se fokusiraju na zelene industrije s obzirom na prioritetnu potrebu da upravljaju akutnom fazom krize i normalizuju ekonomski život.

Programi ranog oporavka za vodeće svjetske ekonomije

Još uvijek je teško procijeniti tačan obim programa globalnog oporavka poslije pandemije. Različiti izvori daju sasvim različite procjene, a i podaci se stalno ažuriraju. U junu 2020. godine, IEA i MMF su procijenili da će vrijednost globalnih antikriznih programa biti oko 9 biliona dolara, dok je Blumberg to odredio na oko 12 biliona dolara; očekivalo se da će manje od 0,2% ove sume biti dodijeljeno zelenom sektoru (Evans i Gabbatis, 2020). Prema procjenama kompanije Vivid Economics krajem jula 2020. godine, veličina globalnih antikriznih programa dostigla je 11,8 biliona dolara (Vivid Economics, 2020). U izvještaju je navedeno da 17 najvećih ekonomija namjerava da potroši oko 3,5 biliona dolara za borbu protiv posljedica pandemije, ali je primjetno da su industrije opasne po životnu sredinu dobile više podrške od zelenih sektora u 14 od njih 17. Podaci su prikupljeni za programe ranog antikriznog oporavka (od avgusta 2020.) u 10 vodećih ekonomija (tabela 2). Ovi podaci pokazuju da je do avgusta 2020. većina zemalja preduzela samo hitne mjere oporavka nakon izbijanja krize, uglavnom u skladu sa svojim uobičajenim antikriznim politikama. Zemlje su posebno nastojale da podrže potražnju i pruže kratkoročnu pomoć svom stanovništvu, kao i malim i srednjim preduzećima. Mnogi od najvećih zagađivača oslabili su ekološke standarde, efektivno dozvoljavajući svojim fabrikama da povećaju emisije. Slična situacija je primijećena nakon globalne krize 2008–2009. U to vrijeme, američka vlada je prvo obezbijedila 700 milijardi dolara podrške bankarskom sektoru. Zatim, nekoliko mjeseci kasnije, donijeta je odluka o dodatnom paketu antikriznih mjera u iznosu od 800 milijardi dolara, od čega je 80 milijardi potrošeno na smanjenje emisije gasova staklene bašte, poboljšanje energetske efikasnosti i tehnološke inovacije (Bloomberg, 2020). To daje nadu da će preporuke međunarodne zajednice čuti vlade i pretočiti u stvarne akcije, a razmjere podrške zelenom sektoru ovoga puta će biti značajnije nego poslije krize 2008–09.

Tabela 2. Antikrizni programi prvih 10 ekonomija prema BDP-u (avgust 2020)

Red.broj	Zemlja	Glavne mjere antikriznih programa
1	Kina \$592 billion	<ul style="list-style-type: none"> · Produženje kreditne linije za državna preduzeća; · Infrastrukturni projekti, uključujući i zelene projekte; · Deregulacija ekoloških standarda; · Subvencije i poreske olakšice za ekološki štetne industrije, kao i za zelene projekte; · Projekti zaštite životne sredine
2	U.S. \$2.98 trillion	<ul style="list-style-type: none"> · Isplate stanovništvu; · Podrška malom i srednjem biznisu; · Ekonomska stabilizacija i pomoć posrnutim sektorima privrede; · Proširivanje dostupnosti kredita; · Pomoć avio-kompanijama i strateški važnim preduzećima; · Deregulacija ekoloških standarda; · Subvencije za istraživanje i razvoj u zelenom sektoru
3.	Indija \$266 billion	<ul style="list-style-type: none"> · Isplate stanovništvu; · Podrška malom i srednjem biznisu; · Infrastrukturni projekti, uključujući i zelene; · Deregulacija ekoloških standarda; · Subvencije i poreske olakšice za proizvođače zelenih proizvoda
4.	Japan \$2,17 trillion	<ul style="list-style-type: none"> · Isplate stanovništvu; · Podrška velikim kompanijama (avio-kompanije, proizvođači automobila); · Podrška malom i srednjem biznisu; · Zeleni infrastrukturni projekti
5.	Njemačka \$ 1,38 trillion	<ul style="list-style-type: none"> · Isplate stanovništvu; · Podrška za najugroženije kompanije; · Podrška malom i srednjem biznisu; · Podrška nacionalnom izvozu; · Proširivanje dostupnosti kredita; · Zeleni infrastrukturni projekti; · Subvencije za istraživanje i razvoj u zelenom sektoru; · Subvencije i poreske olakšice za proizvođače zelenih proizvoda
6.	Rusija \$56 billion	<ul style="list-style-type: none"> · Isplate stanovništvu; · Podrška malom i srednjem biznisu; · Podrška industrijama opasnim po životnu sredinu
7.	Brazil \$221 billion	<ul style="list-style-type: none"> · Podrška najugroženijim društvenim grupama, neformalnim i samozaposlenim radnicima; · Podrška malom i srednjem biznisu; · Podrška industriji i transportu · Deregulacija ekoloških standarda; · Zeleni infrastrukturni projekti; · Subvencije i poreske olakšice za proizvođače zelenih proizvoda
8.	Indonezija \$46 billion	<ul style="list-style-type: none"> · Podrška najugroženijim društvenim grupama; · Podrška malom i srednjem biznisu; · Deregulacija ekoloških standarda; · Zeleni infrastrukturni projekti; · Zelene subvencije za istraživanje i razvoj; · Subvencije i poreske olakšice za proizvođače zelenih proizvoda
9.	Engleska \$630 billion	<ul style="list-style-type: none"> · Isplate stanovništvu; · Podrška za najugroženije kompanije; · Podrška malom i srednjem biznisu; · Deregulacija ekoloških standarda; · Zeleni infrastrukturni projekti; · Zelene subvencije za istraživanje i razvoj; · Projekti zaštite životne sredine.
10.	Francuska \$469 billion	<ul style="list-style-type: none"> · Podrška za najugroženije kompanije; · Podrška sektoru transporta; · Deregulacija ekoloških standarda; · Zeleni infrastrukturni projekti · Zelene subvencije za istraživanje i razvoj; · Subvencije i poreske olakšice za proizvođače zelenih proizvoda

Samo je Evropska unija tokom kriznog perioda pokazala stvarnu namjeru da značajno podrži zeleni sektor u sprovođenju njegove antikrizne politike. Četvrtina antikrizne potrošnje EU, ukupno 850 milijardi evra, biće usmjerena na borbu protiv klimatskih promjena. Konkretno, preduzete su mjere za smanjenje zavisnosti od fosilnih goriva, poboljšanje energetske efikasnosti, očuvanje i obnavljanje prirodnog kapitala i tako dalje. Osim toga, svi krediti za oporavak i grantovi za članice EU sadržavali su uslov da se šteta po životnu sredinu mora izbjeći. Među nacionalnim antikriznim planovima, njemački plan za ekonomski oporavak 2020-21. od ukupno 130 milijardi EUR najviše je bio fokusiran na zelene inicijative. Oko 60 milijardi evra izdvojeno je za zeleni sektor privrede, što je manje od polovine cjelokupnog programa. Ova sredstva koristila su se za razvoj javnog prevoza, energije vodonika, električnih vozila i obnovljive energije. Ukupna potrošnja na antikrizne mjere u Njemačkoj je dostigla 1,38 biliona dolara (tabela 2). Neke mjere za podršku zelenom sektoru preduzete si i u Velikoj Britaniji i Francuskoj, ali su ti troškovi bili mnogo niži nego u Njemačkoj. Na primjer, u Velikoj Britaniji su činili samo 445 miliona dolara. Koreja je izrazila namjeru da primjeni program sličan Evropskom zelenom dogovoru. Njeni lideri najavili su takve planove nakon pobjede Demokratske stranke na izborima za Narodnu skupštinu u aprilu 2020. Korejski zeleni dogovor uključivao je cilj nulte neto emisije do 2050.

Službeni izvještaji vlada i mnogobrojnih međunarodnih organizacija ukazuju da su od početka pandemije COVID-19 početkom 2020., vlade zemalja G20 posvetile najmanje 740,18 milijardi USD za podršku različitim vrstama energije kroz nove antikrizne ili izmijenjene dotadašnje politike što se može zaključiti prema službenim vladinim izvorima i drugim javno dostupnim informacijama. Ovo izdvajanje javnog novca uključuje:

- Najmanje 274,39 milijardi USD za bezuslovna fosilna goriva⁴ kroz 273 politike (147 kvantifikovanih i 126 nekvantifikovanih)
- Najmanje 51,16 milijardi USD za uslovna fosilna goriva⁵ kroz 72 politike (49 kvantifikovanih i 23 nekvantifikovanih)
- Najmanje 69,07 milijardi USD za bezuvjetnu čistu energiju⁶ kroz 203 politike (122 kvantifikovane i 81 nekvantifikovane)

⁴ Politika se klasifikuje kao „bezuslovna fosilna” ako podržava proizvodnju i potrošnju fosilnih goriva (nafta, gas, ugalj, „sivi” vodonik ili električna energija na bazi fosilnih goriva) bez ikakvih klimatskih ciljeva ili dodatnih zahtjeva za smanjenjem zagađenja.

⁵ Politike kategorišemo kao „fosilne uslovljene“ ako podržavaju proizvodnju ili potrošnju fosilnih goriva (nafta, gas, ugalj, „plavi” vodonik ili električna energija na bazi fosilnih goriva) sa klimatskim ciljevima ili dodatnim zahtjevima za smanjenje zagađenja.

⁶ Politike su označene kao „čiste bezuslovne” ako podržavaju proizvodnju ili potrošnju energije koja je i niskougljena i ima zanemarljiv uticaj na životnu sredinu ako se sprovodi uz odgovarajuće mjere zaštite. Ove politike podržavaju energetska efikasnost i obnovljivu energiju koja dolazi iz prirodno napunjenih resursa kao što su sunčeva

- Najmanje 210,39 milijardi USD za uvjetno čistu energiju⁷ kroz 206 politika (156 kvantifikovanih i 50 nekvantifikovanih)
- Najmanje 135,18 milijardi USD za ostalu energiju⁸ kroz 129 politika (73 kvantifikovanih i 56 nekvantifikovanih)

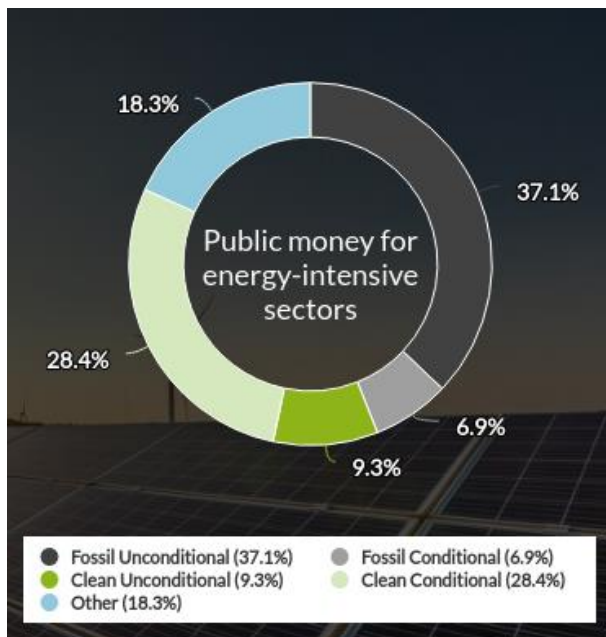
Prema vrsti energije, zemlje G20 posvetile su se najmanje 246,00 milijardi USD za naftu i plin (najmanje 218,16 milijardi USD za bezuslovnu naftu i plin i najmanje 27,84 milijarde USD za uslovnu naftu i plin). Osim toga, zemlje G20 obvezale su se na najmanje 47,52 milijarde USD za ugljen (najmanje 34,95 milijardi USD za bezuslovni ugljen i najmanje 12,57 milijardi USD za uslovni ugljen). Nadalje, zemlje G20 posvetile su se najmanje 11,19 milijuna USD za vodik na bazi fosilnih goriva (najmanje 11,19 milijuna USD za uslovni vodik na bazi fosilnih goriva). Konačno, zemlje G20 posvetile su se najmanje 19,74 milijarde USD za višestruka fosilna goriva (najmanje 18,66 milijardi USD za bezuslovna višestruka fosilna goriva i najmanje 1,08 milijardi USD za uslovna višestruka fosilna goriva). Znatno veći iznos javnog novca bio je namijenjen za podršku privredi i pojedincima zemalja. G20 kroz monetarnu i fiskalnu politiku kao odgovor na krizu takođe se obavezao pružati podršku različitim elementima energetskega sektora. Osim monetarnih i fiskalnih mjera, zemlje G20 ističu i druge antikrizne politike i propise koji takođe mogu pružiti pogodnosti proizvođačima i potrošačima različitih vrsta energije.

svjetlost, vjetar, mala hidroelektrana, kiša, plima i geotermalna toplota. Zeleni vodonik, aktivni transport (biciklizam, pešačenje) su takođe uključeni.

⁷ Politike klasifikujemo kao „čiste uslovne“ („potencijalno čiste“) ako je navedeno da podržavaju prelazak sa fosilnih goriva, ali nespecifične u pogledu primjene odgovarajućih zaštitnih mjera zaštite životne sredine.

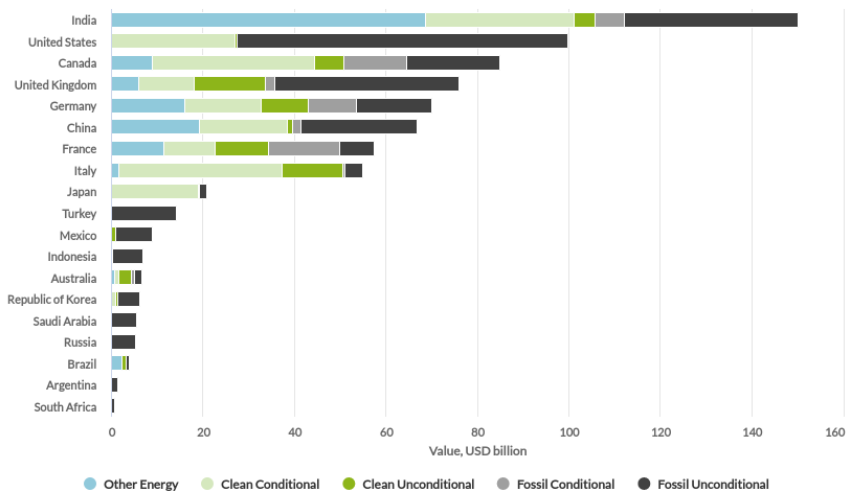
⁸ Politike izvan „fosilnih“ i „čistih“ spadaju u ovu kategoriju. Ove politike podržavaju nuklearnu energiju (uključujući iskopavanje uranijuma), biogoriva „prve generacije“, biomasu i biogas (sa dokazanim negativnim uticajem na životnu sredinu), spaljivanje, vodonik neodređenog porekla i više vrsta energije, npr. isprepletana fosilna goriva i čista energija (značajna grupa, pošto mnoge politike koriste i fosilnu i čistu energiju širom svijeta).

Slika 1. Struktura podrške G20

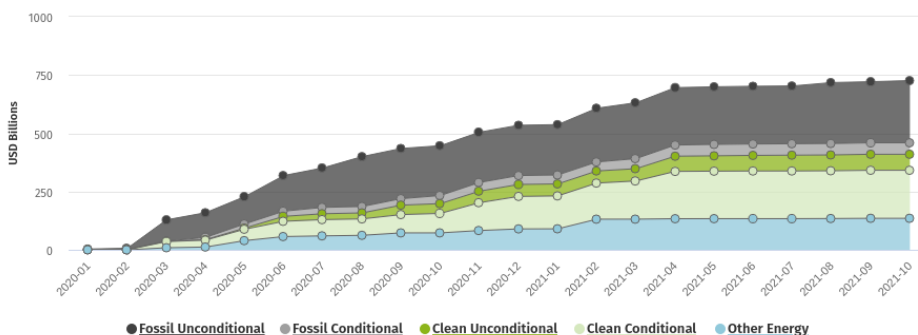
Izvor: energypolicytracker.org, Dec.2021.

Slika 2. Javna ulaganja u pakete oporavka zemalja G20 (*Prvi prikaz*)

Source: energypolicytracker.org, Dec 1 2021

Slika 3. Javna ulaganja u pakete oporavka zemalja G20 (*Drugi prikaz*)

Source: energypolicytracker.org, Dec 1 2021

Ako se pažljivo osmotre gornje tabele onda se može primijetiti da stvarne politike najvećih svjetskih ekonomija nisu bile usmjerene na zeleni oporavak, niti na promjenu ekonomske paradigme. Antikrizne mjere koje su vlade preduzimale u prva četiri mjeseca pandemije ne odgovaraju principima održivog razvoja i ciljevima Pariškog sporazuma. Izlazak iz COVID-19 krize nije bio „zelen“, niti je postojala nada da će nakon završetka akutne faze krize drugi krug antikriznih programa biti usmjeren na duži period i fokusiran na zeleni sektor privrede. U antikriznim mjerama najvećih svjetskih ekonomija digitalizacija se gotovo nije spominjala kao šansa za oporavak, iako je već tada bilo očigledno da je digitalni sektor privrede odigrao ogromnu ulogu u ublažavanju ekonomske krize, omogućavajući rad i učenje na daljinu. Iz današnje perspektive sasvim je jasno da su razvijene zemlje propustile priliku iz sebi poznatih razloga da podrže digitalizaciju u zemljama u razvoju u kojima nerazvijena digitalna infrastruktura onemogućava prenos ekonomskih procesa na Internet, kao što je to brzo i efikasno one uradile.

Zaključak

Ovaj rad je pokušaj da se apostrofiraju neki prijedlozi međunarodnih organizacija, korporacija, predstavnika akademskog sektora, pa čak i državnih organa u vezi sa globalnim, regionalnim i nacionalnim antikriznim politikama. S tim u vezi uočen je glavni zahtjev međunarodne zajednice, da se ekonomski oporavak poslije pandemije treba sprovesti rješavanjem klimatske i ekološke krize i pružanjem podrške zelenoj industriji. Takođe, mnogobrojni antikrizni prijedlozi međunarodne zajednice naglašavaju izuzetnu ulogu digitalnog sektora privrede, jer je omogućio svijetu da minimizira negativne ekonomske posledice pandemije COVID-19 u kratkom roku kroz djelimičnu ili potpunu tranziciju većine procesa na mreži, u korporacijama, univerzitetima i školama naglašavaju važnost inkluzivnosti i pravičnosti prilikom prevazilaženja krize i potrebu da se pojedinci i zajednice, a ne korporacije, stave u centar politika oporavka.

Zanimljivo je da ovi prijedlozi baš i ne korespondiraju antikriznim mjerama preduzetim prije avgusta 2020.godine. Mjere podrške koje su sprovele vlade

najvećih svjetskih ekonomija uključivale su i neke podsticaje za razvoj zelene infrastrukture, obnovljive energije i energetske efikasnosti ali je njihov obim bio veoma mali u poređenju sa tradicionalnim antikriznim mjerama, koje uključuju pomoć najugroženijim industrijama ignorišući njihov negativan uticaj na životnu sredinu. Evidentno je da su Vlade značajnog broja zemalja radije preduzimale „mjere“ u cilju očuvanja trendova koji su bili u funkciji stimulisanja tradicionalnog energetskog sektora što je ohrabrilо velike zagađivače da imaju „opuštene“ reakcije na ekološke zahtjeve.

Ovako „blag“ pristup međunarodnih i državnih institucija usporio je oporavak i pogoršao ekološke i klimatske probleme. Digitalizacija se kod većine prijedloga ne pominje u antikriznim programima.

Literatura

1. Autengruber, C. (2020). Open Letter to EU Leaders From the President of the European Youth Forum, Available at: <https://www.youthforum.org/open-letter-eu-leaders> (pristup, maj 2023.).
2. Bailey, A., Carney, M., Villeroy de Galhau, F., Elderson F. (2020). The World Must Seize This Opportunity to Meet the Climate Challenge. The Guardian, Available at: <https://www.theguardian.com/commentis-free/2020/jun/05/world-climate-breakdown-pandemic> (pristup, maj 2023.).
3. Bickler, G., Morton, S., Menne, B. (2020). Health and Sustainable Development: An Analysis of 20 European Voluntary National Reviews. Public Health, vol. 180, pp. 180–4. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2019.10.020> (pristup, april 2023.).
4. Biggeri, M., Clark, D.A., Ferrannini, A., Mauro, V. (2019). Tracking the SDGs in an ‘Integrated’ Manner: A Proposal for a New Index to Capture Synergies and Trade-Offs Between and Within Goals. World Development, vol. 122, pp. 628–47. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.05.022> (pristup, april 2023.).
5. Birol, F. (2020). Put Clean Energy at the Heart of Stimulus Plans to Counter the Coronavirus Crisis. International Energy Agency Commentary, 14 March. Available at: <https://www.iea.org/commentaries/put-clean-energy-at-the-heart-of-stimulus-plans-to-counter-the-coronavirus-crisis?fbclid=IwAR2OLte-zKQR0tB178QGt-pu5tzhCZhe6R3sA64W9uF4JgDtUVyj1bJj8T7c> (pristup, mart 2023.).
6. Bloomberg. (2020). How to Grow Green. Available at: <https://www.bloomberg.com/features/2020-green-stimulus-clean-energy-future/?sref=Oz9Q3OZU#toaster> (pristup, april 2023.).
7. C40 Cities. (2020). “No Return to Business as Usual”: Mayors Pledge on COVID-19 Economic Recovery. Press Release, 7 May. Available at:

- https://www.c40.org/press_releases/taskforce-principles (pristup, maj 2023.).
8. Club of Rome. (2020). An Open Letter to Global Leaders: A Healthy Planet for Healthy People. 26 March. Available at: https://clubofrome.org/impact-hubs/climate-emergency/open-letter-to-global-leaders-a-healthy-planet-for-healthy-people/?fbclid=IwAR0US_KfNnxKMeWCSN3Er1cZwneRPzA4kqvwgEvEUPeglEu-oumrs2cNQmHs (pristup, april 2023.).
 9. ElMassah, S., Mohieldin, M. (2020). Digital Transformation and Localizing the Sustainable Development Goals (SDGs). *Ecological Economics*, vol. 169. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.106490> (pristup, mart 2023.).
 10. Energy Policy Tracker. (2021). Track Public Money for Energy in Recovery Packages. Available at: <https://www.energypolicytracker.org/> (pristup, februar 2023.).
 11. European Alliance to Save Energy. (2020). Open Letter to EU Leaders: Delivering the European Green Deal for a Sustainable and Efficient Recovery of Our Economy, 6 April. Available at: <https://euase.net/letter-eu-leaders-delivering-green-deal-sustainable-efficient-recovery/> (pristup, april 2023.).
 12. European Climate and Environment Ministers. (2020). European Green Deal Must Be Central to a Resilient Recovery After Covid-19. *Climate Home News*, 9 April. Available at: <https://www.climatechangenews.com/2020/04/09/european-green-deal-must-central-resilient-recovery-covid-19/?fbclid=IwAR0RIkI43zK9yBQJjnPyQuMwJ6wQLCdbXZAqGkTGg7qRG9FpXg06xMjIDqU> (pristup, april 2023.).
 13. Evans, S., Gabbatiss, J. (2020). Coronavirus: Tracking How the World's 'Green Recovery' Plans Aim to Cut Emissions. *Carbon Brief*, Available at: <https://www.carbonbrief.org/coronavirus-tracking-how-the-worlds-green-recovery-plans-aim-to-cut-emissions> (pristup, maj 2023.).
 14. Hepburn, C., O'Callaghan, B., Stern, N., Stiglitz, J., Zenghelis, D. (2020). Will COVID-19 Fiscal Recovery Packages Accelerate or Retard Progress on Climate Change? *Oxford Review of Economic Policy*, vol. 36, no S1, pp. S359–81. Available at: <https://doi.org/10.1093/oxrep/graa015> (pristup, april 2023.).
 15. International Energy Agency (IEA). (2020a). Report: The Covid-19 Crisis and Clean Energy Progress. Available at: <https://www.iea.org/reports/the-covid-19-crisis-and-clean-energy-progress/power#abstract> (pristup, maj 2023.).
 16. International Energy Agency (IEA). (2020b). Sustainable Recovery: World Energy Outlook Special Report. Available at:

- <https://www.iea.org/reports/sustainable-recovery/covid-19-and-energy-setting-the-scene#abstract> (pristup, april 2023).
17. International Labour Organization (ILO). (2020). COVID-19 and the World of Work. Fifth Edition. ILO Monitor, Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_749399.pdf (pristup, mart 2023.).
 18. International Monetary Fund (IMF). (2018). Measuring the Digital Economy. IMF Policy Paper. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2018/04/03/022818-measuring-the-digital-economy#:~:text=The%20digital%20sector%20covers%20the,such%20as%20the%20sharing%20economy> (pristup, april 2023).
 19. International Monetary Fund (IMF) (2020). A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery. World Economic Outlook Update. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020> (pristup, jun 2023.).
 20. International Renewable Energy Agency (IRENA). (2020). Post-COVID Recovery: An Agenda for Resilience, Development and Equality. Available at: <https://www.irena.org/publications/2020/Jun/Post-COVID-Recovery> (pristup, mart 2023.).
 21. Janowski, T. (2016). Implementing Sustainable Development Goals With Digital Government – Aspiration Capacity Gap. Government Information Quarterly, vol. 33, no 4, pp. 603–13. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.giq.2016.12.001> (pristup, maj 2023).
 22. Lawler, A. (2020). End Game for Oil? OPEC Prepares for an Age of Dwindling Demand. Reuters, Available at: <https://www.reuters.com/article/us-global-oil-demand-insight/end-game-for-oil-opec-prepares-for-an-age-of-dwindling-demand-idUSKCN24TOKT> (pristup, maj 2023).
 23. Ramos, M. (2020). COVID-19 Could Widen the Digital Gap. Here’s What’s Needed Now. World Economic Forum, Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2020/07/covid-19-could-widen-the-digital-gap-here-is-what-is-needed-now/> (pristup, maj 2023).
 24. Vivid Economics. (2020). Green Stimulus Index. Available at: https://www.vivideconomics.com/wp-content/uploads/2020/04/200723-GreenStimulusIndex_web.pdf (pristup, april 2023).
 25. World Bank (2020). Pandemic, Recession: The Global Economy in Crisis. Available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> (pristup, maj 2023).
 26. <https://sdgs.un.org/2030agenda> (Pristup, maj 2023)

27. <https://stay-grounded.org/> (Pristup, maj 2023)
28. <https://350.org/> (Pristup, april 2023)
29. <https://www.who.int/> (Pristup, maj 2023)

ANTI-CRISIS POLICIES IN THE AGE OF GLOBAL CRISIS - THE EXPERIENCES OF THE COVID-19 PANDEMIC

Cvijetin Živanović¹, Nataša Šantić², Besim Duraković³

Abstract

This paper is an effort made by the authors to point out some proposals of international organizations, corporations, representatives of the academic sector, and even state authorities regarding global, regional and national anti-crisis policies in the world crises circumstances. In this connection, the lack of will on the part of the developed part of the international community to implement economic recovery after the pandemic by solving the climate and ecological crisis and providing support to the green industry was emphasized. Also, numerous anti-crisis proposals of the international community ignore the exceptional role of the digital sector of the economy, although it has enabled the world to minimize the negative economic consequences of the COVID-19 pandemic in the short term through the partial or complete transition of most processes on the Internet, in corporations, universities and schools, emphasizing the importance of inclusiveness and fairness in overcoming the world crisis, as well as the need to put individuals and communities, not corporations, at the center of recovery policies.

Key words: International organizations, sustainable development, digitization, Covid19, anti-crisis policy.

¹ Cvijetin Živanović, Ph.D., College of Organizational Studies "EDUKA", Majke Jevrosime 15, Belgrade, Serbia, e-mail: cvijetin.zivanovic@vos.edu.rs

² Nataša Šantić, Ph.D., University of Modern Sciences "CKM", Zalik bb, 88000 Mostar, Bosnia and Herzegovina, e-mail: natasa@ckma.ba

³ Besim Duraković, Ph.D., University of Modern Sciences "CKM", Zalik bb, 88000 Mostar, Bosnia and Herzegovina, e-mail: besim@ckm.ba